

Korek Valéria: Hangulat és valóság. (Ambrus Zoltánról). München, 1976. Auróra könyvek, 195 l.

A mű borítójáról megtudjuk, hogy a szerző mintegy négy évtizede él az Egyesült Államokban, mostanában nem járt itthon, hanem nagyrészt az amerikai könyvtárakra támaszkodott az Ambrus-örökösök támogatásán kívül. Ezek után az első ösztönös érzés a filológiai igényességhez fűződik. Korek Valéria ismeri és idézi, helyenként vitatja is a legújabb kritikai irodalmat, olykor (pl. 168.) még az író újságcikkére is hivatkozik, ami nemigen fordult elő a korábbi tanulmányokban. Irodalmi érzékétől sem tagadhatjuk meg az elismerést. A szebb, gondolatban gazdagabb vagy legalább jellemzőbb novellák kapják az alaposabb elemzést, az arányok megnyugtatóak, nincs nyoma túlbecsülésnek az ítéletekben. Azt is hozzátehetjük, hogy választékosan s világosan ír Korek Valéria, jól összeolvasztja a bőséges idézetanyagot a saját előadásmódjával. Bőséges cselekmény-ismertetésével, szemelvényeivel a *Hangulat és valóság* jól beválik olvasókalauznak, kedvesinálónak Ambrus Zoltán inkább csak szakemberektől ismert kispikájához.

Megváltozik azonban a kép, ha következetesebb tárgyalásmódot, mélyebb és átfogóbb szemléletet kérünk számon a szerzőtől. Így például nemigen érthető, miért került be a kötetbe az *Őszi napsugár* értelmezése, mikor a vele körülbelül azonos terjedelmű, szintén nagy elbeszélésnek nevezhető *A gyanúé* kimaradt? Azt olvashatjuk a *Végszóban* „... kihagytam a regényeit, bírálatait és a szatíráit, több tárca-novellát...” (187.). Igen, de akkor mit keres a IV. fejezetben „A Rodenbach-ügy”? Hiszen Rodenbach George *Holt Brüges* (Brüges – la-Morte) c. regényét a *Midas királlyal*, tehát egy *regénnyel* hozta egykor kapcsolatba a plágiumot szimatoló filológizálás!

A szerző elutasító mozdulata tárgya több vetületével és egyes módszerekkel szemben egyértelmű: „[...] hangsúlyoztam a téma szűk-korlátú voltát, és egy életnagyságú Ambrus portré felvázolásától eleve elálltam. [...] ez a könyv éppoly kevésbé irodalomtörténet, mint idegen nyelvű irodalmakkal való összehasonlítás; még kevésbé életrajz vagy akár magyar kortörténet. [...] munkásságát semmilyen egyetemes folyamatba én nem ágyaztam.” (187.) Bár a nagyobb távlatokról való lemondás nem olyan következetes, mint a fentiek után gondolható, a könyv az önkorlátozás révén levegőtlenné vált. Hogyan

mutathatunk be írókat, ha nem vetünk fel jólismeret és kipróbált irodalomtörténeti szempontokat? Ha nem kutatjuk Ambrus Zoltán viszonyát olyan elődökhöz, mint Jókai vagy Kemény, s egyes párhuzamra szinte felkínálkozó kortársaknak (Papp Dániel, Péterfy Jenő, Thury Zoltán) még a nevét se említjük! Az is különös, hogy Korek Valéria több réteg vagy foglalkozás előfordulását tekinti át Ambrusnál, csak épp a hulló dzsentrihősökről nem emlékezik meg. Pedig korántsem áll egyedül a hivatalban robotoló Csák Máté (*Csák Máté a gázgyárban*) az író sokszobás panoptikumában. Ám, ha gyérnek tekintjük ezt a vonulatot, épp az tisztázandó kérdés, miért nem vált gazdagabbá.

Ha hiányzik a magyar elbeszélés fejlődés-menetébe s a világirodalomba beállítás, és nincs szó tüzetes élet- vagy korrajzról, a pszichológiai vagy stilisztikai-kompozíciós elemzés még mindig számottevő értéket adhat az effajta monográfiának. Kivált az eddigi értékelésekkel történő vita esetén. Kétségtelen, hogy a szerzőnek vannak eredeti megállapításai Ambrus művészi egyéniségéről. Joggal emeli ki az élő és holt természet iránti közönbösséget, leírásainak a szobabelsőkre koncentrálódását. Való igaz, hogy Ambrus idegenkedett a nagy, tragikus szenvedélyek ábrázolásától, annál több színfoltja volt a változás, elmúlás árnyalatainak rezignált érzékeltetésére. (Vö. 8–9.) A szétszórót megfigyelések közt fontos az, amit Ambrus Zoltán halkszavú vallásos sejtelmekre céloz (60–61. és 184.). Itt, részben egyéb pontokon is joggal polemizál Diószegi Andrással Korek Valéria. Nincs igaz a azonban az író olvasmányélményei tekintetében. Diószegi joggal emeli ki, hogy Ambrus nem plagiált, az átvett motívumok nála „az általános emberi mondanivaló hangsúlyosabb kifejezését segítik elő.” (Vö. *Ambrus Zoltán levelezése*. 1963. 13.)

Szegényes a *Hangulat és valóság* műfaj-elméleti – prózai poétikai anyaga. Legfőjebb bizonytalan választ kapunk belőle a következő kérdésekre: „Mennyiben líraiak, illetve drámaiak az elbeszélések? Mi a köze Ambrusnak az anekdotához? A hagyományosabb novellastílus vagy a századvégi rajzforma vonzotta inkább?” Ahhoz képest, hogy a novellista történelmi jelentőségű tette elsősorban a prózanyelv sokoldalú fejlesztése, e téren sem lehetünk elégedettek. Korek Valéria nem él a modern stilisztikai vizsgálódás differenciált módszerével. Időnként foglalkozik a szóhangulattal, egyes szóképekkel, Ambrus nyelvi stílusáról azonban még viszonylagos értékű össze-

foglalást sem találunk. Mondattani észrevételekre pedig talán példa sem akad a műben. Holott alapvető sajátja az akkori szépprózának a mondatok megrövidülése, az élőbeszéd hatása. Megjelenik – gondoljunk Gárdonyira – a nominális stílus, a szabad függő beszéd egyre rendszeresebben bukkan fel.

A régebbi kritikai irodalom erősen megszűrve kerül elő a tanulmány jegyzeteiben. Kivétel Faludi István doktori értekezése – *Ambrus Zoltán elbeszélő művészete*. Szeged 1941. –, amelyre gyakorta történik hivatkozás. Gyakran s joggal, mert ez a méltatlanul elfeledett munka nemcsak a részletekbe hatol finom bonckéssel, hanem meghúzza a nagy körvonalakat, s magába olvasztja a stílustörténet és regényelmélet akkor legidősebb vívmányait. Az irodalomtörténész Faludi disszertációját ma se nélkülözheti, fontosságban legföljebb Gyergyai Albert Ambrusnak szentelt esszékoszorúja emelhető melléje. A *Hangulat és valóság* – részletértékei ellenére – jócskán alattuk marad. Egyszerű ennek magyarázata: szerzője nem a legalapvetőbb problémák megoldására törekszik, sok esetben nem is él az irodalomtörténet és prózaelemzés legkorszerűbb módszereivel.

Nagy Miklós

A 2 × 2 józansága. Emlékezések Radnóti Miklós-ról. Szerkesztette Sík Csaba és Vekerci László. Bp. 1975. Magvető K. 170 l. (Gyorsuló idő)

Az emlékezések mindig függőnyt lebbentenek szét. A mű mögé, az emberre engednek pillantani, ezért fogadja őket szívesen a nagyközönség, amely mindig érdeklődik a művészek magánélete iránt. De haszonnal forgathatják lapjait az irodalomtörténet művelői is. Segítségükkel, ha leszámítják az idő szépítő-alakító, vagy éppen torzító hatását, a műhöz juthatnak közelebb. Mert az igazi visszaemlékezés mindig a műért születik, a mű jobb megértéséért állítja tudatosan vagy öntudatlanul előtérbe az alkotót. Éppen ezért szinte észrevétlenül még azt az olvasót is közelebb viheti magához az alkotáshoz, aki első-sorban életrajzi furcsaságokat, kuriózumokat keresve böngészi sorait. Mindenképpen kitűnő ötlet volt tehát a népszerűsítő jellegű, s valóban népszerű *Gyorsuló idő* sorozat szerkesztői részéről, amikor úgy határoztak, hogy Radnóti-ról szóló kötetüket a kortársak emlékezéseiből állítják össze. Az elkészült könyvet azonban az olvasók többsége alighanem csalódottan, a

Radnóti-szakirodalomban kissé tájékozottabbak pedig egyenesen bosszankodva tették le. Az ötlet megvalósítása ugyanis korátsem sikerült tökéletesen.

A kötet először is nem tartja magát következetesen ahhoz, amit címében ígér. A 16 írás közül 4 – M. Pásztor Józsefé, Csaplár Ferencé, Bálint Györgyé és Kőszegi Ábelé – nem visszaemlékezés. Bálint György dokumentumértékű, Radnóti védelmében született vitacikkének s Kőszegi Ábel tanulmányrészletének közlését, mely a költő utolsó napjairól számot adva lezárja a válogatást, talán még indokoltnak éreznénk. De mit keres a kötetben, ráadásul annak első darabjaként M. Pásztor József nem túlságosan igényes fejtegetése a korabeli *Kortárs* című folyóirat és Radnóti kapcsolataról, s Csaplár Ferenc helyenként teljesen általánosságokba fulladó tanulmánya Radnóti és Buday György művészetének közös vonásairól? Továbbá miért csak Markovits Györgyi riportjában szólhat meg Szalai Imre, a költő közeli barátja, olyan közhelyszerű kommentárok kíséretében, mint „Felvillan a több mint harminc esztendő előtti mély élmények emléke, az igazi férfibarátság, mely közös eszményeken alapult”, amikor két, saját kezűleg írt igen érdekes, szépirodalmi igényű visszaemlékezését ismerjük? Közülük az egyik éppen a *Tiszatáj*nak abban a Radnóti-emlékszámban jelent meg, amelyben többek között Markovits Györgyi riportja, M. Pásztor és Csaplár tanulmánya is napvilágot látott. Markovits riportjában semmi olyat nem találunk, ami ne lenne benne a visszaemlékezésben, sőt! Szalai viszonylag hosszan ír a *Kortárs*ról is, végképp érthetlenné téve M. Pásztor tanulmányának beválogatását. (Szalai másik emlékezése: „Ulaika és Jeromos”, *Élet és Irodalom*, 1958, 25. sz. 10. l.)

De a kötetből nemcsak Szalai emlékezése hiányzik. Hiányzik még mindenekelőtt Kardos Györgyé („Az utolsó börtön”, *Élet és Irodalom* 1958, 44. sz. 5. l.), mely valóban megrendítő erővel idézi fel a bori munkatábor hangulatát. S érthetetlen Kozocsa Sándor „Emlékeimben...” című írásának mellőzése, mely ugyancsak a *Tiszatáj* már idézett számában jelent meg. Ebben a szerző többek között Radnóti műfordításainak egykori kiadási körülményeiről, s a munkaszolgálat alól való felmentése érdekében indított 1943-as, (sikertelen) akcióról tudósít bennünket. Kihagyását nem indokolhatja, hogy egy zárójeles megjegyzés erejéig saját, nem Radnóti-val kapcsolatol sérelmeit is előhozza. Ezenkívül kellő szelektálással mindenképpen helyet kaphatott